

TİCARET YOĞUNLUĞUNUN ANALİZİ: TÜRKİYE VE TÜRK CUMHURİYETLERİ ÖRNEĞİ

ANALYSIS OF TRADE INTENSITY: THE CASE OF TURKEY AND TURKIC REPUBLICS

АНАЛИЗ ИНТЕНСИВНОСТИ ТОРГОВЛИ: ТУРЦИЯ И ТЮРКСКИЕ РЕСПУБЛИКИ

Mehmet Ali DEMİR*

ÖZ

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye'nin ortak etnik ve kültürel değerlere sahip olduğu ve aynı zamanda Türk Cumhuriyetleri olarak adlandırılan Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan ile 21.yüzyılda potansiyel ticaret genişlemesinin hangi ülke lehine ortaya çıktığını, gerçekleşen ikili ticaretin dünyanın geri kalanına göre daha fazla yoğunlaşıp yoğunlaşmadığını saptayabilmektir. Bu bağlamda, 2010-2019 dönemi için, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki dış ticaret ilişkisinin yoğunluk derecesinin ortaya çıkarılmasında kullanılan, uluslararası ticaret literatüründe de yer alan ticari yoğunluk, ihracat yoğunluk ve ithalat yoğunluk endeksi yöntemine başvurulmuştur. Yapılan inceleme sonucunda, ele alınan yıllar itibariyle Türkiye'nin belirtilen Türk Cumhuriyetleri ile gerçekleştirmiş olduğu ticaretin yoğunluk endeksi değeri olan 1'den yüksek ve yoğun gerçekleştiği sonucuna varılmıştır. Benzer bir şekilde elde edilen ihracat yoğunluk ve ithalat yoğunluk endeksi değerleri de 1'den yüksek gerçekleşmiştir. İncelenen dönem içerisinde hem ortalama ihracat yoğunluk hem de ortalama ithalat yoğunluk endeksi değerleri dikkate alındığında ise, Türkiye'nin Özbekistan hariç ikili ticaretten kazançlı çıktığı ve ikili ticaretin genellikle Türkiye lehine bir yapı gösterdiği sonucuna varılmıştır. Son yıllarda dünyada hızlı bir şekilde artan küreselleşme hareketleri ve buna ek olarak da ortak tarihsel ve kültürel değerlere sahip olan bu ülkelerin potansiyelleri dikkate alındığında, daha fazla ticari işbirliği içerisinde olmaları, ikili ticaret ilişkilerinin yoğunluk kazanması için bir çaba içerisine girmeleri beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye, Türk Cumhuriyetleri, Ticaret Yoğunluk Endeksi, İhracat Yoğunluk Endeksi, İthalat Yoğunluk Endeksi.*

* ORCID: [0000-0003-0992-347X](https://orcid.org/0000-0003-0992-347X), Arş. Gör., Çankırı Karatekin Üniversitesi, İ.İ.B.F, İktisat Bölümü, Çankırı/Türkiye, malidemir@karatekin.edu.tr

Ticaret Yoğunluğunun Analizi: Türkiye Ve Türk Cumhuriyetleri Örneği

ABSTRACT

The main aim of this study is to determine what countries are advantageous in the potential commercial expansion in 21st century between Turkey and Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Turkmenistan and Uzbekistan, called the Turkic Republics, with which Turkey has common ethnic and cultural values, and to find out whether bilateral commerce has intensified in comparison to the rest of the world. In this regard, in order to determine the route of the bilateral commercial relations between Turkey and Turkic Republics, commercial intensity index, export intensity index and import intensity index have been applied using data about foreign trade between 2010-2019. It has been concluded that during this period, trade relations between Turkey and Turkic Republics were higher than the intensity index value 1, and trade was carried out very intensely. Similarly, the obtained export intensity and import intensity indexes values were higher than 1. When average export intensity and average import intensity values of the same period are taken into consideration, it has been concluded that Turkey has been advantageous in comparison to other countries (except for Uzbekistan) and that the structure of bilateral commercial activities was in favour of Turkey. When the globalisation activities, which have intensified recently, and the potential of these countries with common historical and cultural values are taken into account, Turkey and Turkic countries are expected to make more effort to increase the intensity of bilateral commercial activities.

Keywords: *Turkey, Turkic Republics, Commercial Intensity Index, Export Intensity Index, Import Intensity Index*

АННОТАЦИЯ

Основной целью этого исследования является выяснить в пользу какой стороны склонилась тяжесть центра в потенциальных двусторонних торговых отношениях 21-ом веке между Турцией и Тюркскими государствами, такими как Азербайджан, Казахстан, Кыргызстан, Туркменистан и Узбекистан, страны, которые являются этнически и культурно близкими государствами для Турции. В этом контексте, в период 2010-2019 гг. Турция для выявления степени интенсивности торговых отношений между Турецкими республиками использовала удачно расположенную коммерческую плотность, прибегая к методу интенсивности экспорта и индекса интенсивности импорта. По результатам исследования были сделаны выводы, что индексы интенсивности торговли с Турецкой Республикой были увеличены в указанном периоде ежегодно. Аналогичным образом, полученные значения плотности экспорта и индекса плотности импорта были выше 1-го. При анализе за указанный выше период и учете средней интенсивности экспорта, а также средних значений индекса интенсивности импорта, за исключением Узбекистана динамика склонна в пользу Турции. Принимая во внимание быстро усиливающиеся в мире глобализационные движения в последние годы и возможности этих стран, имеющие общие исторические и культурные ценности, ожидается, что они будут в большей степени развивать коммерческое сотрудничество и приложат усилия для интенсификации двусторонних торговых отношений.

Ключевые слова: *Турция, Тюркские республики, индекс плотности торговли, индекс интенсивности экспорта, индекс плотности импорта.*

1. Giriş

2. Dünya Savaşı'ndan sonra ve özellikle de 1950'li yılların başından itibaren dış dünya ile ilişkilerini hızlandıran ve süper güç olarak adlandırılan

Sovyetler Birliği, bu gücünü 1970’li yıllara kadar devam ettirmiştir. 1970’li yıllardan sonra ülke, yaşanan siyasi, ekonomik ve kültürel olaylar nedeniyle kan kaybetmeye başlamıştır. Bu süreçte Sovyetler Birliği yeterli modernleşme sürecini tamamlayamamış ve bunun neticesi olarak da teknolojik olarak diğer ülkelerin gerisinde kalmıştır. Bu durum sonucunda da ülkenin üretim kalitesinde düşüşler meydana gelmiş, piyasadaki arz ve talep dengesi bozulmuş, hatalı tarım politikaları uygulanmıştır (Bulut, 2014:8). 1980’li yılların ikinci yarısında iktidara gelen Gorbaçov, bozulan bu ekonomik yapıyı canlandırmak için birtakım reform hareketlerine başvurmuştur. İktisadi yönden yapılan bu reformların adını “perestrojka” olarak adlandırmışlardır. Ancak beklenen ekonomik hedefler gerçekleştirilememiş ve 1986 yılından itibaren de ülke bütçe açıklarını kapatabilmek için daha fazla borçlanmak durumunda kalmıştır (Ölmezoğulları, 2012:193; Bulut, 2014:14). Ortaya çıkan bu olumsuz durumlar neticesinde de Sovyetler Birliği’nin parçalanması kaçınılmaz bir durum almıştır.

1991 yılında Sovyetler Birliği’nin savaşızsız, kan dökülmeden dağılmasının ardından bağımsızlıklarını ilan eden Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan zengin yer altı kaynaklarına sahip ülkeler konumunda bulunmaktadır. Bağımsızlıklarını ilan eden bu ülkeler, 1990’lı yıllardan itibaren bütün dünyada başlayan küreselleşme ile birlikte Sovyetler Birliği’nin sosyalist piyasa yapısı düzeninden kurtulup, demokratik ve liberal piyasa ekonomisine geçiş sürecini başlatmışlardır. Bu ülkeler siyasi ve ticari yönden diğer ülkeler ile ilişkilerini de ilerletme çabasına girişmişler ve gerçekleştirdikleri reformlar ve politikalarla zor da olsa uluslararası arenada kendilerine yer edinmişlerdir. Bu süreçte de en büyük desteği veren ve bağımsızlıklarını ilan ettiklerinde ilk olarak bu ülkeleri uluslararası arenada tanıyan ülke geçmişten gelen ortak değerlerinden dolayı Türkiye olmuştur. Bu ülkelerin hem ekonomik hem de siyasi olarak gelişmesinde sürekli olarak katkıda bulunan bir ülke konumunda bulunan Türkiye, ortak etnik ve kültürel değerlerinden dolayı bu ülkeler ile hem siyasi hem de ticari yönden ikili ilişkilerini her zaman en yüksek seviyede tutmayı amaçlamıştır. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri diye anılan bu ülkeler ile ticari ilişkilere, 1992 yılından itibaren başlayan Türkiye, günümüzde de ikili ticaret hacminin artırılması için sürekli çaba göstermektedir.

Bu çalışmada da, Türkiye’nin 21.yüzyılda, Türk Cumhuriyetleri ile olan ticari ilişkilerinin seyri, 2010-2019 yılları arasındaki dış ticaret verileri kullanılarak, ticaret yoğunluk endeksi, ihracat yoğunluk endeksi ve ithalat yoğunluk endeksi yöntemleri ile açıklanmaya çalışılacaktır. Türkiye’nin, Türk Cumhuriyetleri ile potansiyel ticaret genişlemesinin hangi ülke lehine olduğu, gerçekleştirilen ikili ticaretin dünyaya göre çok daha düşük mü yoksa daha yoğun mu gerçekleştiğini saptamak bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Böylece hem akademik yazındaki boşluğun doldurulması hem de daha sonraki dönemlerde yapılacak olan çalışmalara öncülük edebileceği düşünülmektedir. Giriş bölümünü takip eden ilk kısımda Türkiye’nin 2010-2019 dönemi arasında Türk Cumhuriyetleri ile gerçekleştirmiş olduğu ikili ticaretin seyri tekil ülkeler çerçevesinde değerlendirilecektir. Bir sonraki bölümde, çalışmanın ana amacı olan

Ticaret Yoğunluğunun Analizi: Türkiye Ve Türk Cumhuriyetleri Örneği

Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile ikili ticaretinin yoğunluk analizlerini içeren ticaret yoğunluk analizi, ihracat yoğunluk analizi ve ithalat yoğunluk analizinin hesaplanma yöntemleri ve bu analizler sonucunda Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile dış ticaretinin yoğun gerçekleşip gerçekleşmediğinin sonuçlarına yer verilecektir. Son bölümde ise genel bir değerlendirme yapıлып, çalışma sonucunda elde edilen sonuçlar özetlenecektir.

2. Türkiye ve Türk Cumhuriyetlerinin Temel Makroekonomik Değişkenleri

2019 yılına ait Türkiye ve Türk Cumhuriyetlerinin temel makroekonomik değişkenlerine ait verilere Tablo 1'de yer verilmiştir. Tablo incelendiğinde; 2019 yılı verilerine göre Türk Cumhuriyetleri içerisinde nüfus olarak en kalabalık ülkenin Özbekistan olmasına rağmen en yüksek enflasyon oranına ve en fazla dış ticaret açığı veren ülke konumunda bulunması dikkat çekmektedir. Gayrisafi Yurt İçi Hâsıla (GSYİH) olarak en güçlü ekonomiye sahip ülkenin Kazakistan ve en zayıf ülkenin ise sadece 26 milyar dolar ile Kırgızistan olduğu anlaşılmaktadır. Aynı dönem içerisinde en fazla büyüme oranına sahip ülke ise % 6,3 ile Türkmenistan olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk Cumhuriyetleri içerisinde en fazla dış ticaret hacmine sahip ülke konumunda bulunan Kazakistan aynı zamanda en fazla dış ticaret fazlası veren ülke olarak da dikkat çekmektedir.

2019 yılı verilerine göre Türkiye ise, 83 milyondan fazla nüfusu ve 743 milyar dolardan fazla GSYİH'si ile Dünya'nın en büyük 19. ekonomisi konumunda bulunmaktadır. Gerçekleştirmiş olduğu 390 milyar dolardan fazla dış ticaret hacmi ile de dünya dış ticaretinin % 1,03'ünü oluşturmaktadır.

Tablo 1: Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri'nin Temel Makroekonomik Göstergeleri (2019)

	<i>Türkiye</i>	<i>Azerba ycan</i>	<i>Kazakist an</i>	<i>Türkmenist an</i>	<i>Özbekist an</i>	<i>Kırgızist an</i>
<i>Nüfus (Bin)</i>	83.154	10.067	18.551	5.942	32.981	6.415
<i>GSYİH*</i>	743.708	48.047	540.980	42	55	26
<i>Büyüme</i>	0,9	2,3	4,5	6,3	5,6	4,5
<i>Enflasyon</i>	15,2	2,6	5,2	5,1	14,5	1,1
<i>İhracat**</i>	180.835	19.600	58.000	9.921	11.085	1.966
<i>İthalat **</i>	210.343	13.600	38.000	2.637	18.934	4.904
<i>Dış Ticaret Hacmi</i>	391.178	33.200	96.000	12.558	30.019	6.870
<i>Dış Ticaret Dengesi</i>	-29.508	6.000	20.000	7.284	-7.849	-2.938

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, 2020 (<https://www.stat.gov.az>); IMF, 2020; ITC, 2020; TÜİK, 2020; <https://www.worldometers.info/population/>,2020; <https://tradingeconomics.com/>, 2020.

Not: *: Milyar \$, **: Milyon \$

3. Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile Ticari İlişkileri

3.1. Türkiye - Azerbaycan Ticari İlişkileri:

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla, 31 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan Cumhuriyeti, 2019 yılı itibarıyla, 10 milyonu aşan nüfusu ile Orta Asya'nın önemli ülkelerinden biri konumunda bulunmaktadır. Dünya Bankası'nın verilerine[†] göre bağımsızlığını ilan ettiği 1991 yılından 1995 yılına kadar, serbest piyasa ekonomisine geçmesinin sancuları yaşayan ülke, 1991-1995 yılları arasında yaklaşık olarak % 78 oranında ekonomik daralma yaşamıştır. 1996'dan itibaren liberal ekonomiye adapte olmasıyla hızlı bir şekilde büyüme gerçekleştiren ülke, 1996-2010 döneminde aralıksız 15 yıl boyunca pozitif büyüme gerçekleştirmiştir. Bu dönem içerisinde ortalama % 12,5 büyüyen Azerbaycan ekonomisi, 2011-2019 yılları arasında ise sadece ortalama % 1,18 oranında bir büyüme rakamlarına ulaşabilmiştir. En büyük ihracat kaleminin petrol olduğu ülkede, 2014 yılının yarısından itibaren görülmeye başlanan petrol fiyatlarındaki düşüş büyüme oranlarının da düşük seviyelerde gerçekleşmesine sebep olmuştur.

Azerbaycan, Kafkasya bölgesinde Türkiye'nin en önemli ekonomik ortağı olarak karşımıza çıkmaktadır (Keleş, 2016:134). Bunun sebepleri olarak, Azerbaycan'ın hem zengin enerji kaynaklarına sahip olması hem de Türkiye için Orta Asya'ya açılan bir kapısı olma potansiyeli gösterilebilir (Baghirova vd., 2017:303). Türkiye'nin Azerbaycan ile dış ticaret ilişkileri 1993 yılından bu yana yükselme eğilimi göstermektedir. Bu durumun başlıca nedenlerine baktığımızda;

- ✚ Türkiye'nin ihracını gerçekleştirdiği ürünlerin Azerbaycan tarafında tanınmaya başlanması,
- ✚ Türk şirketlerin Azerbaycan pazarında şube açması,
- ✚ Türk şirketlerin Azeri piyasasında şube açması ile Türkiye'den ithalat gerçekleştirmesi ve bu ürünleri
- ✚ Azerbaycan piyasasında pazarlaması (Ticaret Bakanlığı, 2020:14).
- ✚ Yeni boru hatlarının faaliyete girmesi ve Türkiye'nin Azerbaycan'dan gerçekleştirmiş olduğu petrol ithalatının değerinin artması gösterilebilmektedir (Baghirova vd., 2017:304).

Türkiye'nin Azerbaycan ile dış ticareti çeyrek yüzyıldır yükselme eğiliminde bulunmasına rağmen, iki ülke arasında gümrük vergisi oranlarının yüksek olması sebebiyle istenilen düzeyin gerisinde kalmaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2020:14).

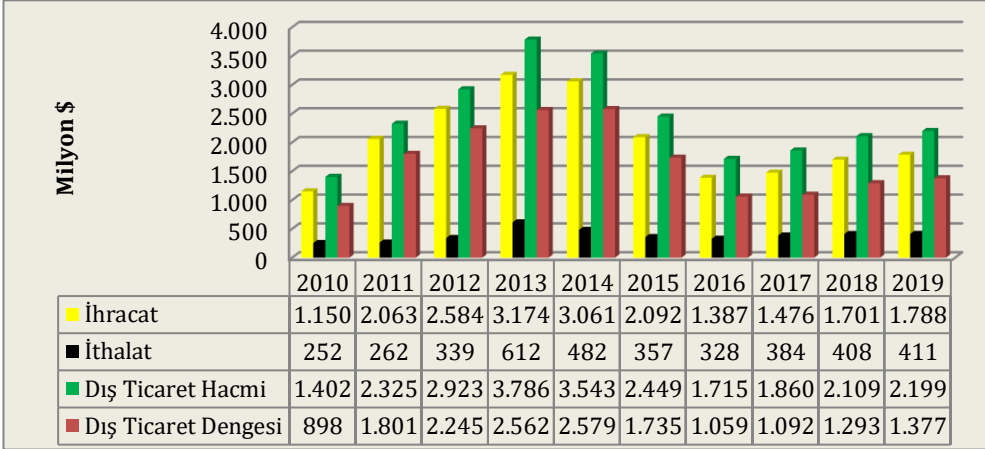

[†] Dünya Bankası verileri kullanılarak hesaplamalar yazar tarafından gerçekleştirilmiştir. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=AZ> (Erişim Tarihi: 25.04.2020)

Ticaret Yoğunluğunun Analizi: Türkiye Ve Türk Cumhuriyetleri Örneği

Tablo 2’de 2010-2019 yılları arasında Türkiye’nin Azerbaycan ile ikili dış ticaretine ilişkin değerlere yer verilmiştir. Tablo detaylı incelendiğinde; Türkiye’nin Azerbaycan’a gerçekleştirmiş olduğu ihracat 2010-2013 yılları arasında sürekli olarak bir artış göstermiştir. Türkiye’nin 2010 yılında 1 milyar 150 milyon dolar olan ihracatı, 2013 yılı sonunda en yüksek değer olan 3 milyar 174 milyon dolara yükselmiştir. Ancak 2014-2019 yılları arasındaki ihracat değerlerinde ise istikrarlı bir seviyenin yakalandığından bahsetmek mümkün gözükmemektedir. 2019 yılı sonunda 1 milyar 788 milyon dolar gerçekleşen ihracat rakamı ile Azerbaycan, en fazla ihracat yapılan 26. ülke konumunda bulunmaktadır (Ticaret Bakanlığı,2020). Türkiye’nin, Azerbaycan’dan gerçekleştirdiği ithalatın rakamları ise aynı dönem içerisinde, 252 milyon dolar ile 612 milyon dolar arasında değişmektedir. 2019 yılı itibariyle İki ülke arasındaki dış ticaret hacmi ise, incelenen 10 yıllık dönemde dalgalı bir seyir izlemektedir. 2013 yılı sonunda en yüksek seviyeye ulaşan dış ticaret hacmi, 2019 yılı sonunda % 42 oranında azalarak 2 milyar 199 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. İkili ticarete ise Türkiye’nin, 2010-2019 yılları arasında dış ticaret fazlası elde ettiği, buna karşın ikili ticaretin Azerbaycan aleyhine olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 2: Türkiye’nin Azerbaycan ile Dış Ticareti (2010-2019)

Kaynak: TÜİK, 2020.

3.2. Türkiye - Kazakistan Ticari İlişkileri:

16 Aralık 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan eden, 2 milyon 725 bin km² yüzölçümü ile Kazakistan, Türkiye’nin neredeyse 4 katı büyüklüğünde bir hacme sahip olmakla birlikte, Dünya’nın da en geniş 9. toprak alanına sahip ülke konumunda bulunmaktadır. 2019 yılı itibariyle, 18 milyon 500 binden fazla nüfusu ve yaklaşık olarak 541 milyar dolar GSYİH’ye sahip olan ülke, Türk Cumhuriyetleri içerisinde kendine ilk sırada yer edinmiştir. Ülke yeraltı ve üstü zengin doğal kaynaklarıyla Türk Cumhuriyetleri içerisinde ve bulunduğu bölgede yıldızı parlayan ve gelecek vaat eden önemli bir ülke konumunda yer almaktadır (Bulut, 2015:2). Ayrıca ülke, yer aldığı konum itibariyle; yeni ve büyük bir

piyasaya sahip olması, geniş petrol ve doğalgaz yataklarının yanı sıra birçok çeşit metal ve maden kaynaklarına sahip olması gibi özellikleri ile Türk Cumhuriyetleri içerisinde en fazla yabancı sermaye çeken ülke konumundadır (Bulut, 2015:3; Balıkcıoğlu, 2019:235). Önümüzdeki 10 yıl içerisinde ülkenin, ekonomik göstergeler bakımından gelişmiş ülkelere yaklaşması tahmin edilmektedir (Bulut, 2015:3). Bununla birlikte ülkede yürütülen iktisat politikalarının temel hedefi, ekonominin petrole ve dünya petrol fiyatlarındaki dalgalanmalara olan bağımlılığını azaltmak ve 30 yıl içerisinde dünyanın rekabet gücü ek yüksek ilk 30 ülkesi arasında yer almasını sağlamaktır. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) raporuna göre, 2050 yılına gelindiğinde ülkede petrol dışı endüstrilerin ekonomideki oranının % 32'den % 70'e yükselmesi ve Kazakistan'ın iş yapma kolaylığı listesinde ilk 20 ülke arasına girmesi öngörülmektedir (DEİK, 2018:1).

Türkiye'nin Kazakistan ile ekonomik ve ticari ilişkileri, 1991 yılında Kazakistan'ın bağımsızlığını ilan etmesinin hemen sonrasında başlamıştır (Ersungur vd., 2007:295). İki ülke arasındaki ortak tarihi, kültürel ve manevi bağların ekonomik ve ticari ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunduğu söylenebilir (Kayalı ve Mengi, 2017:167).

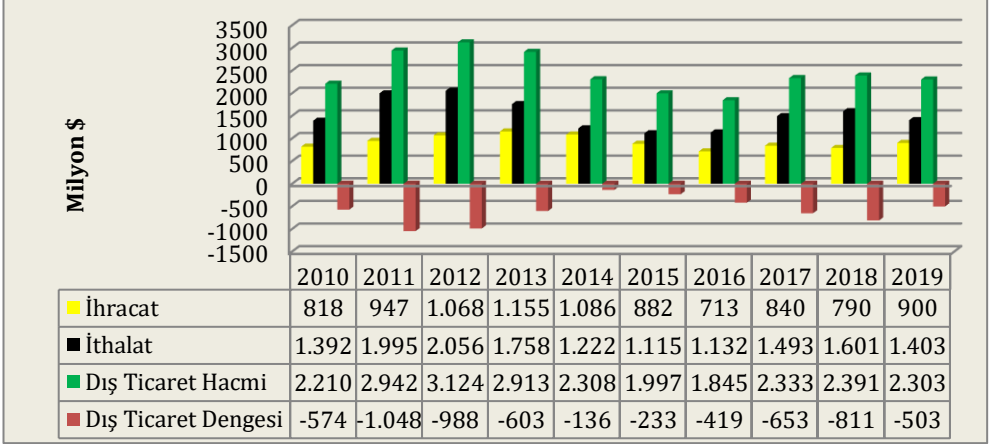
Türkiye ile Kazakistan arasındaki ikili ticaret, 1992 yılında sadece 30 milyon dolar iken, bu rakam sonraki yıllarda hızla artma eğilimine girmiştir. Tablo 3, 2010-2019 yılları arasında Türkiye'nin Kazakistan ile dış ticaretinin seyrini göstermektedir. Tablo incelendiğinde, ülkeler arasındaki karşılıklı ticaret hacmi 2012 yılında 3 milyar 124 milyon dolara kadar yükselmiştir. Sonraki yıllarda bu rakamın azalmaya başladığı ve 2015 yılı sonunda 1 milyar 845 milyon dolara indiği görülmektedir. 2017 yılından günümüze kadar ise ikili ticaret 2 milyar doların üzerinde gerçekleşmiştir. Türkiye'nin Kazakistan ile ikili ticareti, iki ülkenin ekonomik potansiyelleri göz önüne alındığında oldukça düşük seviyelerde kaldığı düşünülmektedir (Ersungur vd., 2007:295). Bu durumun başlıca sebeplerine göz attığımızda şu hususlar dikkati çekmektedir (DEİK, 2018:4):

- ✚ Türkiye ile Kazakistan arasındaki coğrafi uzaklık, ikili ticaretin istenilen düzeylere çıkmasına engel olmaktadır.
- ✚ Coğrafi uzaklık nedeniyle ortaya çıkan taşıma maliyetlerinin yüksekliği de ikili ticareti ciddi anlamda olumsuz etkilemektedir.

İncelenen 10 yıllık süre içerisinde, Türkiye sürekli olarak Kazakistan ile gerçekleştirdiği ticareten kaybederek bir başka ifadeyle dış ticaret açığı vererek çıkmaktadır. 2010-2019 yılları arasında Türkiye, 136 milyon dolar ile 1 milyar 48 milyon dolar arasında değişen rakamlarda dış ticaret açığı vermiştir. Bu durumun başlıca sebeplerine bakıldığında; Türkiye'nin, Kazakistan'dan gerçekleştirmiş olduğu ithalatında petrol ve doğalgaz, petrol ürünleri, demir çelik dışında kalan ana metal hammadde (özellikle bakır ve alaşımları) ağırlıklı olması göze çarpmaktadır (DEİK, 2018:4).

Ticaret Yoğunluğunun Analizi: Türkiye Ve Türk Cumhuriyetleri Örneği

Tablo 3: Türkiye'nin Kazakistan ile Dış Ticareti (2010-2019)

Kaynak: TÜİK, 2020.

3.3. Türkiye - Türkmenistan Ticari İlişkileri:

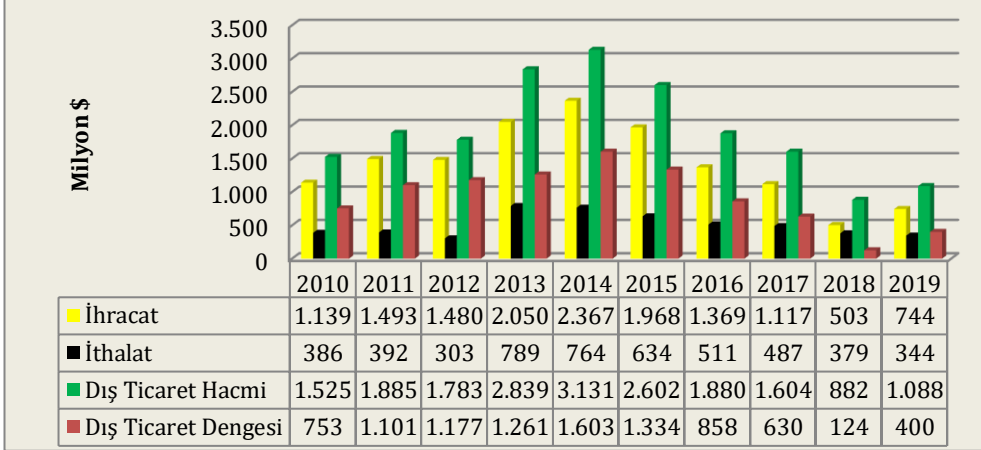
1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını elde eden Türkmenistan, 2019 yılında sahip olduğu yaklaşık 6 milyon nüfusu ve 42 milyar dolarlık GSYİH ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasında yer almaktadır. Aynı zamanda 2019 yılında, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasında % 6,3 büyüme oranı ile en fazla büyüme rakamına ulaşan ülke konumunda bulunmaktadır. Türkmenistan'ı diğer Türk Cumhuriyetlerinden ayıran en önemli fark ise nispeten kapalı bir ekonomiye sahip olmasına rağmen, Rusya'dan sonra en fazla doğal gaz rezervine sahip ülke konumunda bulunması ve bundan aldığı pozitif etki ile son yıllarda çok hızlı bir büyüme sürecine girmesi gösterilmektedir (Ersungur vd., 2007: 305). Türkmenistan'ın ekonomik yapısı daha çok doğalgaz, petrol ürünleri, pamuk ve tekstil sanayi, gıda ve hafif sanayi üzerine şekillendirilmiştir (DEİK, 2012:3).

Türkiye'nin Türkmenistan ile ikili ticari ilişkileri, 3 Aralık 1991 tarihinde Ankara'da imzalanan 'Ticari ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması' ile başlamıştır (Solak, 2003:88). 1992 yılından günümüze kadar iki ülke arasında gerçekleşen dış ticaret dalgalı bir seyir izlemiş ve hiçbir zaman istenilen düzeylerde gerçekleşmemiştir. Tablo 4, 2010-2019 yılları arasında Türkiye'nin Türkmenistan ile olan ikili ticaretine ilişkin bilgiler içermektedir. 2010 yılında Türkiye'nin ikili ticaretten elde ettiği dış ticaret hacmi 1 milyar 500 milyonun üzerinde gerçekleşirken, 2014 yılı sonunda en yüksek seviyeye ulaşmış ve 3 milyar 131 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Ancak 2015 yılından itibaren Türkiye'nin dış ticaret hacmi sürekli olarak düşme eğilimine geçmiş ve 2019 yılı sonunda, 2014 yılına göre Türkiye'nin Türkmenistan ile gerçekleştirmiş olduğu dış ticaret hacmi % 65 azalarak 1 milyar 88 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönem içerisinde ikili ticaret Türkiye lehine gerçekleşmesine rağmen, Türkiye'nin dış ticaret fazlası azalma eğilimindedir. Sonuç olarak, Türkiye ile Türkmenistan

arasında gerçekleşen ikili ticarete istikrardan bahsetmek mümkün gözükmemektedir.

Tablo 4: Türkiye'nin Türkmenistan ile Dış Ticareti (2010-2019)

Kaynak: TÜİK, 2020.

3.4. Türkiye - Özbekistan Ticari İlişkileri:

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri içerisinde yer alan Özbekistan, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını elde etmiştir. 2019 yılı verilerine göre yaklaşık 33 milyon nüfusu ile ilk sırada, 55 milyar dolar GSYİH ile ikinci sırada bulunmaktadır. Özbekistan, jeopolitik durumu ve ekonomik potansiyeli ile Orta Asya'nın merkezinde yer alan bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır (Balıkçioğlu, 2019:232).

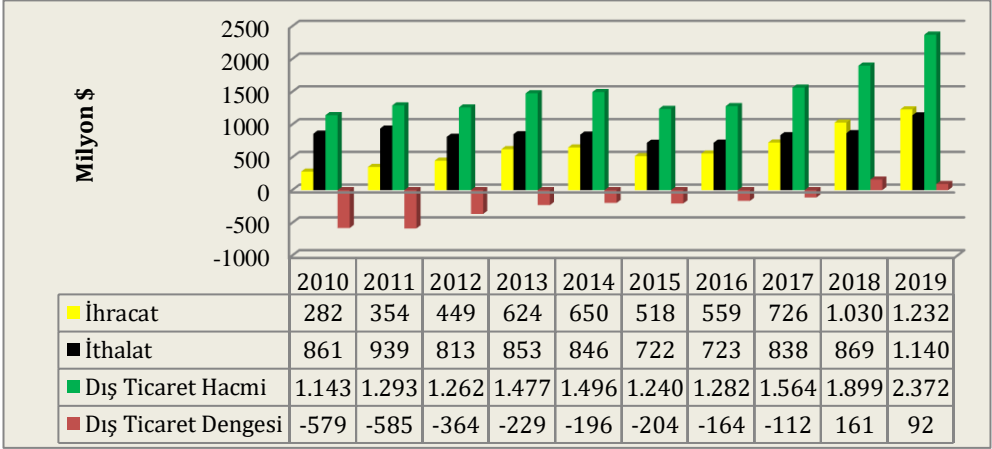
Özbekistan sosyalist sistemi anımsatan politika araçları kullanarak ekonomiye yön vermektedir. Sıkı para ve maliye politikaları uygulayarak hızlı bir şekilde liberalleşmeyi, özelleştirmeyi ve makroekonomik istikrara ulaşmayı hedefleyen ekonomi politikalarına başvurmaktadır. Bunu yaparken de amacı sosyalist sistemi anımsatan ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçmek yerine tarımsal ağırlıklı ekonomik sistemden endüstrileşmiş ve gelişmiş bir ekonomiye geçmeyi amaçlamışlardır. Ayrıca, Özbekistan endüstrileşme açısından yabancı yatırımları teşvik etmeyi bir strateji olarak hedeflemiştir (Somuncuoğlu, 2001: 19).

Türkiye'nin Özbekistan ile ticari ilişkileri, Özbekistan'ın 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmesinden hemen sonrasına dayanmaktadır. İki ülke arasında ticari ilişkiler Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te 24 Şubat 1991 tarihinde imzalanan 'Türkiye ile Özbekistan Arasında İşbirliği Protokolü' ile kurulmuş ve ticari ilişkiler dalgalı bir seyir göstererek günümüze kadar ulaşmıştır. Tablo 5'te, Türkiye'nin 2010-2019 yılları arasında Özbekistan ile dış ticaretine ilişkin verilere yer verilmiştir. Tablo incelendiğinde, 2010 yılında Türkiye'nin gerçekleştirmiş olduğu ihracat miktarı 282 milyon dolar iken, 10 yıl içerisinde bu rakam 4,36 kat artarak 1 milyar 232 milyon dolara ulaşmıştır. Benzer şekilde Türkiye'nin Özbekistan'dan yapmış olduğu ithalat rakamlarında da artış gözlenmektedir. 2010 yılında 861

Ticaret Yoğunluğunun Analizi: Türkiye Ve Türk Cumhuriyetleri Örneği

milyon dolar olan ithalat rakamı, 2019 yılı sonunda 1,31 kat artarak 1 milyar 140 milyon dolara yükselmiştir. Türkiye'nin Özbekistan ile dış ticaret hacmi ise 2010-2019 dönemi içerisinde 1 milyar 143 milyon dolar ile 2 milyar 372 milyon dolar arasında gerçekleşmiştir. 2010 yılında 1 milyar 143 milyon dolar olarak gerçekleşen dış ticaret hacmi, 2019 yılı sonunda 2 kattan fazla artarak son 30 yılın en yüksek seviyesine ulaşmıştır. İki ülke arasındaki dış ticaret dengesine baktığımızda ise; 2010-2017 yılları arasında Türkiye'nin aleyhinde gerçekleşen dış ticaret, son iki yıldır yön değiştirmiş ve Türkiye, Özbekistan ile gerçekleştirdiği ikili ticaretten dış ticaret fazlası elde etmiştir.

Tablo 5: Türkiye'nin Özbekistan ile Dış Ticareti (2010-2019)

Kaynak: TÜİK, 2020.

3.5. Türkiye – Kırgızistan Ticari İlişkileri:

198 bin 500 km² yüzölçümü ve yaklaşık 6 milyon 500 bin nüfusu ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri içerisinde yer alan Kırgızistan, 31 Ağustos 1991 tarihinde Eski Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını ilan etmiştir. 2019 yılı verilerine göre sahip olduğu 26 milyar dolarlık GSYİH'si ile Türk Cumhuriyetleri içerisinde en düşük seviyede bulunan ülke, aynı dönemde % 4,5 büyüme gerçekleştirmiştir. Ülkenin denize kıyısının olmaması ve ithalat yönünden bağımlı bir ülke olması nedeniyle, diğer Türk Cumhuriyetlerinden ayrılmıştır (DEİK, 2018:7). Aynı zamanda diğer Türk Cumhuriyetlerinden farklı olarak sınırlı miktarda petrol ve doğalgaz rezervlerine sahiptir. Bu durum da ülkenin dış ticaret ilişkilerinin gelişmesinde olumsuz yönde etkide bulunmuştur. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri içerisinde ilk olarak Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olma özelliğine sahip olan ülke konumunda bulunan Kırgızistan maalesef dış ticaret ilişkilerini bir türlü istenilen düzeylere taşıyamamıştır. İki ülke arasındaki ticaret hacminin artırılması için öncelikli olarak taşıma giderlerinin azaltılması ile ulaştırma imkânlarının iyileştirilmesi, karayolu taşımacılığının yanı sıra alternatif ulaşım araçları kullanılması gerekmektedir. Bununla birlikte gümrük işlemlerinde

meydana gelen kayıt dışı giderlerin azaltılmasının ticaret hacmini arttırmada önemli bir faktör olacağı düşünülmektedir (DEİK, 2018:7).

Türkiye'nin Kırgızistan ile ticari ilişkileri ise 29 Mayıs 1991 tarihinde Ankara'da imzalanan 'Ekonomik ve Ticari İşbirliğine Dair Protokol' ile başlamış ve sonraki yıllarda da artarak devam etmiştir. 1992 yılında 3 milyon 273 bin dolar olan dış ticaret hacmi, 2019 yılına geldiğinde 158 kat artarak 519 milyon dolara ulaşmıştır. Türkiye'nin 2010-2019 yılları arasından ihracatının gelişimine bakıldığında, 2010 yılında 129 milyon dolar olan ihracatın 2014 yılında en yüksek seviye olan 467 milyon dolara çıktığı, 2015 yılından itibaren azalarak 2016 yılında 327 milyon dolara, 2019 yılında da 442 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir.

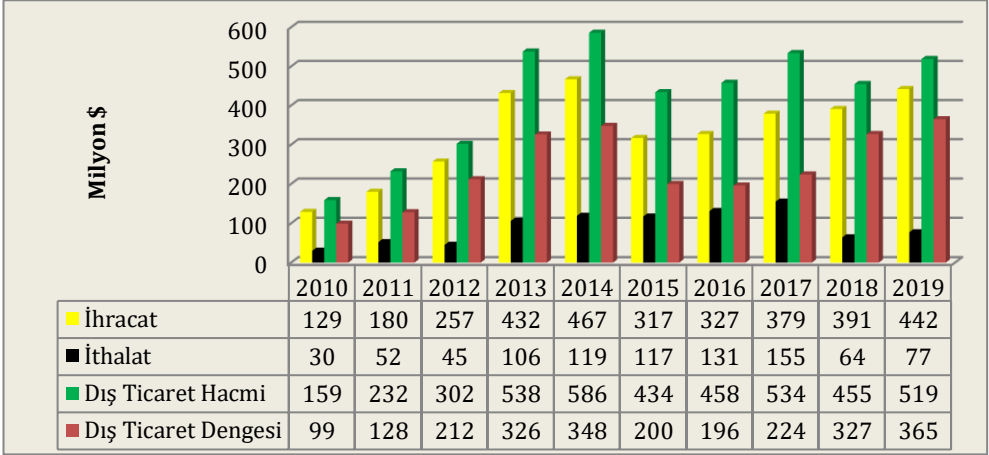
Aynı dönem içerisinde Türkiye'nin Kırgızistan'dan gerçekleştirdiği ithalatın rakamlarına bakıldığında, 2010 yılından 2017 yılına kadar sürekli bir artışın gerçekleştiği ancak 2018 ve 2019 yıllarında ise azaldığı anlaşılmaktadır. 2010 yılında 30 milyon dolarlık bir ithalat gerçekleştiren Türkiye, 2017 yılında 155 milyon dolarlık ithalat rakamı ile en yüksek seviyeye ulaşmıştır.

2010-2019 yılları arasında Türkiye ile Kırgızistan arasındaki dış ticaret hacmi ise 159 milyon dolar ile 586 milyon dolar arasında değişmektedir. 2010 yılında 159 milyon dolar olarak gerçekleşen dış ticaret hacmi, 2014 yılında en yüksek seviye olan 586 milyon dolara ulaşmıştır. İki ülke arasında gerçekleşen dış ticaret hacmi 2015 yılından itibaren ise dalgalı bir seyir izlemiştir.

2010-2019 yılları arasında Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ikili ticarete denge geleneksel olarak Türkiye lehine fazla vermektedir. Bir başka ifadeyle, dış ticaret dengesi Kırgızistan aleyhine açık vermektedir. 2010 yılında 99 milyon dolarlık bir dış ticaret fazlası elde eden Türkiye, 10 yıl içerisinde bu rakamı 3,65 kat arttırarak 365 milyon dolara çıkarmıştır. Ancak Orta Asya Türk Cumhuriyetleri içerisinde coğrafi olarak en uzak noktada yer alan Kırgızistan ile Türkiye'nin dış ticaret ilişkileri potansiyelin altında gerçekleşmiştir. Kırgızistan'ın petrol ihracatı açısından fakir olması ve nispeten düşük büyüme hızları ile düşük satın alma gücüne sahip olması dış ticaret ilişkilerine yansımaktadır. Ülkenin Türkiye ile ticari ilişkileri diğer Türk Cumhuriyetlerine oranla daha düşük bir hızda artış göstermektedir. (Ersungur vd., 2007: 299-300).

Tablo 6: Türkiye'nin Kırgızistan ile Dış Ticareti (2010-2019)

Ticaret Yoğunluğunun Analizi: Türkiye Ve Türk Cumhuriyetleri Örneği

Kaynak: TÜİK, 2020.

4. Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile Ticari Yoğunluk Analizi

Türkiye'nin, 2010-2019 yılları arasında Türk Cumhuriyetleri ile dış ticaret ilişkisi, ticaret yoğunluk endeksi yöntemi ile analiz edilmeye çalışılacaktır. Daha sonra aynı dönem için Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile ihracat ve ithalat yoğunluk endeksleri hesaplanarak ticari yoğunlaşma düzeyleri açıklanmaya çalışılacaktır. Ticaret yoğunluğu endeksi olarak adlandırılan basit yaklaşım Brown (1949) tarafından geliştirilmiş ve daha sonra Kojima (1964) tarafından gözden geçirilmiş ve geliştirilmiştir. Ticaret yoğunluğu endeksi, bir ülkenin ticaretini diğer ülke ile karşılaştıran payını ölçmek için kullanılmaktadır. Bir başka ifadeyle ticaret yoğunluk endeksi; ülkenin ortak ülkesine ortalama olarak dünyadan daha fazla ihracat yapıp yapmadığını göstermektedir (Brown, 1949; Kojima, 1964: 19).

Analizde kullanılacak olan Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ticaret yoğunluğu endeksi (TII_{ijt}) şu şekilde tanımlanmıştır:

$$TII_{ijt} = \frac{\frac{X_{ij}}{X_{it}}}{\frac{X_{wj}}{X_{wt}}} \quad (1)$$

Burada;

TII_{ijt} : i ülkesinin (Türkiye) j ülkesi (Türk Cumhuriyetleri) ile ticaret yoğunluğu endeksi,

X_{ij} : i ülkesinin j ülkesine ihracatı,

X_{it} : i ülkesinin dünyaya toplam ihracatı,

X_{wj} : j ülkesinin dünyaya toplam ihracatı,

X_{wt} : Toplam dünya ihracatı olarak ifade edilmektedir.

Ticaret yoğunluk endeksi (TII), bir ülkenin toplam ihracatına göre bir hedef ülkeye yaptığı ihracatın payını, dünyanın aynı hedef ülkeye yaptığı ihracatın toplam ihracatına oranıyla karşılaştırmaktadır. Endeks temel olarak iki ülke arasındaki ikili ihracat ve ithalat yoğunluğu hakkında bilgi vermektedir. Dünya ticareti açısından iki ülke arasındaki ticaret akışının yoğunluğunu göstermektedir.

$$0 \leq TII \leq \infty$$

- ✚ Eğer $TII = 0$ ise ikili ticaretin olmadığını,
- ✚ Eğer $TII = 1$ ise ortakların coğrafi farklar olmadan ticaret yaptığını,
- ✚ Eğer $TII < 1$ veya $TII > 1$ ise, iki ülkenin ikili ticaretinin dünyaya göre az ya da çok yoğun olduğunu açıklamaktadır.

İki ülke arasındaki potansiyel ticaret genişlemesi, ihracat ve ithalat yoğunluk endeksleri ile hesaplanarak da bulunabilmektedir. Kojima (1964) ve Drysdale (1969) tarafından açıklanan ihracat ve ithalat yoğunluk endeksleri aşağıdaki gibi gösterilebilmektedir:

$$EII_{ijt} = \frac{(X_{ij}/X_{it})}{(M_{jt} - M_{ji})/(M_{wt} - M_{it})} \quad (2)$$

Burada;

EII_{ijt} : Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile ihracat yoğunluk endeksi,

X_{ij} : i ülkesinin j ülkesine ihracat rakamını,

X_{it} : i ülkesinin Dünya'ya toplam ihracat rakamını,

M_{jt} : j ülkesinin Dünya'dan toplam ithalat rakamını,

M_{ji} : j ülkesinin i ülkesinden ithalat rakamını,

M_{wt} : Toplam Dünya ithalat rakamını,

M_{it} : i ülkesinin Dünya'dan toplam ithalat rakamını ifade etmektedir.

$$MII_{ijt} = \frac{(M_{ij}/M_{it})}{(X_{jt} - X_{ji})/(X_{wt} - X_{it})} \quad (3)$$

Burada;

MII_{ijt} : Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile İthalat Yoğunluk Endeksi

M_{ij} : i ülkesinin j ülkesinden ithalat rakamını,

M_{it} : i ülkesinin Dünya'dan toplam ithalat rakamını,

X_{jt} : j ülkesinin Dünya'ya toplam ihracat rakamını,

X_{ji} : j ülkesinin i ülkesine ihracat rakamını,

X_{wt} : Toplam Dünya ihracat rakamını,

X_{it} : i ülkesinin Dünya'ya toplam ihracat rakamını ifade etmektedir.

Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile arasındaki ticaretin yoğunluğu, ticaret yoğunluk endeksi yöntemi ile hesaplanmıştır ve 2010-2019 yılları arasındaki analiz sonuçları Tablo 7'de gösterilmiştir. İncelenen 10 yıl boyunca Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile olan ticaretinin yoğunluğu 1'den büyük gerçekleşmiştir. Elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde; Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile gerçekleştirdiği ikili ticaretin yoğun bir şekilde gerçekleştiği sonucuna varılmaktadır. Ortaya çıkan sonuçlar tekil ülkeler nezdinde değerlendirildiğinde,

Ticaret Yoğunluğunun Analizi: Türkiye Ve Türk Cumhuriyetleri Örneği

Türkiye'nin Türk Cumhuriyetler içerisinde en fazla ticaretinin yoğun olarak gerçekleştiği ülkenin Kırgızistan olduğu sonucuna varılmıştır. Tablo incelendiğinde, Türkiye'nin Kırgızistan ile ticaret yoğunluk endeksi değeri ortalaması 21,56 olarak gerçekleşmiştir. Bu ülkeyi aynı dönem içerisinde ortalama endeks değeri 15,60 ile Türkmenistan, 10,44 ile Azerbaycan ve 6,81 ile Özbekistan takip etmektedir. Türkiye'nin, ikili ticaretinin diğer Türk Cumhuriyetleri'ne göre en az yoğun gerçekleştiği ülke konumunda ise Kazakistan bulunmaktadır. Bu ülkenin hesaplanan endeks değeri ortalaması 1,75 olarak hesaplanmıştır. Endeks değeri 1'den büyük olarak gerçekleşmiş olmasına rağmen diğer Türk Cumhuriyetleri'nin sonuçlarına göre en düşük seviyede kalmıştır.

Tablo 7: Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile Ticari Yoğunluk Endeksi (TII) Sonuçları

	Azerbaycan	Kazakistan	Türkmenistan	Özbekistan	Kırgızistan
2010	5,75	1,80	23,22	3,19	9,73
2011	8,02	1,50	15,41	3,58	12,20
2012	9,55	1,49	10,82	4,83	16,37
2013	12,44	1,69	15,17	6,46	26,09
2014	12,94	1,63	16,17	6,75	29,43
2015	14,48	2,20	22,61	6,30	25,28
2016	11,89	2,18	22,09	7,00	23,36
2017	10,75	1,95	16,88	7,87	24,22
2018	9,16	1,50	5,82	10,63	25,66
2019	9,43	1,61	7,77	11,51	23,31
Ort.	10,44	1,75	15,60	6,81	21,56

Kaynak: WDI 2020; TÜİK 2020; ITC 2020. Yazar tarafından derlenip hesaplanmıştır.

2010-2019 yılları arasında Türkiye'nin, Türk Cumhuriyetleri ile gerçekleştirmiş olduğu dış ticaretin seyrini ortaya koyabilmek için ticari yoğunluk endeksi analizine ilave olarak ihracat ve ithalat yoğunluk endeksi analizi gerçekleştirilmiş ve gerçekleşen ikili ticaretten hangi ülkenin avantajlı hangi ülkenin dezavantajlı olarak ayrıldığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Tablo 8, Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile gerçekleştirmiş olduğu ikili ticaret sonucunda ortaya çıkan ihracat yoğunluk endeksi sonuçları göstermekteyken, Tablo 9'da ise, ithalat endeksi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 8'de sonuçlar incelendiğinde; incelenen 10 yıllık süre boyunca, Türkiye'nin bütün Türk Cumhuriyetleri ile gerçekleştirdiği ihracat endeksi değeri 1'den büyük olarak gerçekleşmiştir. Ortaya çıkan sonuçlara göre, Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile gerçekleştirmiş olduğu ikili ticaretin yoğun bir şekilde gerçekleştirdiği sonucuna varılmıştır. 2010-2019 dönemi ortalama ihracat yoğunluk endeksi değerlerine bakıldığında ise, en yoğun ikili ticaretin Türkmenistan (26,71) ile gerçekleştiği sonucuna varılmıştır. Bu ülkeden sonra, Türkiye'nin ikili

ticaretinin en yoğun gerçekleştirdiği Türk Cumhuriyeti ise 25,16 endeks değeri ile Azerbaycan olmuştur. Diğer Türk Cumhuriyetleri'ne oranla en düşük ikili ticaretin gerçekleştirildiği ülke ise 3,06 endeks değeri ile Kazakistan olmuştur. Tablo 8'deki bütün sonuçlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde ise; Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile gerçekleştirdiği ikili ticaretten kazançlı çıktığı sonucuna varılmaktadır.

Tablo 8: Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile İhracat Yoğunluk Endeksi (EII) Sonuçları

	Azerbaycan	Kazakistan	Türkmenistan	Özbekistan	Kırgızistan
2010	22,65	3,49	26,55	4,31	5,31
2011	27,21	3,44	26,35	4,53	5,66
2012	29,71	2,75	17,90	4,46	5,72
2013	37,72	2,90	25,15	5,82	8,73
2014	39,41	3,11	28,00	5,52	9,63
2015	25,98	3,30	32,19	5,17	8,91
2016	18,28	3,14	30,68	5,52	9,14
2017	18,94	3,19	27,54	6,79	9,50
2018	18,04	2,83	23,47	6,94	9,29
2019	13,60	2,43	29,31	6,76	9,36
Ort.	25,16	3,06	26,71	5,58	8,13

Kaynak: WDI 2020; TÜİK 2020; ITC 2020. Yazar tarafından derlenip hesaplanmıştır.

Tablo 9'da ise Türkiye'nin 2010-2019 yıllarına ait Türk Cumhuriyetleri ile gerçekleştirmiş olduğu ithalatının endeks değeri sonuçlarına yer verilmiştir. Elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde, bütün Türk Cumhuriyetleri ülkelerinin 2010-2019 yılları arasındaki ortalama ithalat yoğunluk endeks değerleri 1'den büyük olarak gerçekleşmiştir. En fazla ithalat yoğunluk endeks değerine sahip ülke ise 6,21 ile Özbekistan olurken, bu ülkeyi 4,01 ile Kırgızistan ve 3,74 ile Türkmenistan takip etmektedir. 2010-2012 yılları arasında Azerbaycan'ın ithalat yoğunluk endeks değerleri 1'den küçük gerçekleşirken, diğer bütün Türk Cumhuriyetlerinin 10 yıllık endeks değerleri ise 1'den büyüktür.

Tablo 9: Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile İthalat Yoğunluk Endeksi (MII) Sonuçları

	Azerbaycan	Kazakistan	Türkmenistan	Özbekistan	Kırgızistan
2010	0,76	1,87	4,79	5,94	1,37
2011	0,56	1,76	2,24	5,28	1,96
2012	0,80	1,83	1,41	5,59	1,83
2013	1,43	1,54	3,49	5,28	3,83
2014	1,31	1,18	3,36	5,67	4,83
2015	1,70	1,91	5,01	6,04	6,42

Ticaret Yoğunluğunun Analizi: Türkiye Ve Türk Cumhuriyetleri Örneği

2016	2,00	2,46	5,87	6,44	6,66
2017	1,86	2,30	4,89	6,05	6,59
2018	1,64	2,27	3,27	6,69	3,13
2019	1,84	2,14	3,05	9,07	3,45
Ort.	1,39	1,93	3,74	6,21	4,01

Kaynak: WDI 2020; TÜİK 2020; ITC 2020. Yazar tarafından derlenip hesaplanmıştır.

Tablo 8 ve Tablo 9’da Türkiye’nin Türk Cumhuriyetler ile gerçekleştirmiş olduğu ihracat ve ithalat endeks değerlerinin ortalamalarına bakıldığında ise; sadece Özbekistan’ın ithalat yoğunluk endeksinin ihracat yoğunluk endeks değerinden büyük olduğu gözlenmiştir. 10 yıllık ortalama ihracat ve ithalat yoğunluk endeks değerleri sonuçlarına göre, Türkiye’nin Özbekistan haricinde diğer bütün Türk Cumhuriyetleri (Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan ve Kırgızistan) ile ticari ilişkiden dış ticaret fazlası ile ayrıldığı sonucuna varılırken, Türkiye’nin Özbekistan ile ikili ticaretinden ise Özbekistan lehine bir yapının ortaya çıktığı sonucuna varılmıştır.

5. Sonuç

Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra ortaya çıkan Türk Devletlerinin bağımsızlığı uluslararası çerçevede ilk tanıyan ülke konumunda bulunan Türkiye, Türk Cumhuriyetleri ile ticari ilişkilerini, bu ülkelerin bağımsızlıklarını kazandığı andan itibaren yürütmeye başlamış ve yıllar boyunca da arttırmak için çaba göstermiştir. Ayrıca bu ülkelerin kalkınmaları için birçok işbirliğine imza atmıştır.

Bu çalışmada, Türkiye’nin tarihi ve kültürel bağları olan Türk Cumhuriyetleri ile ticaretinin seyrini ortaya koyabilmek için 2010-2019 yılları arasında dış ticaret verileri kullanılarak ikili ticaretin yoğunluk derecesi hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçları şu şekilde özetlemek mümkündür:

✚ Türkiye’nin 2010-2019 yılları arasında Türk Cumhuriyetleri ile gerçekleştirmiş olduğu ticaretin yoğun bir şekilde gerçekleştiği sonucuna varılmıştır.

✚ İncelenen 10 yıl boyunca ihracat yoğunluk endeks değerlerinin sürekli olarak 1’in üzerinde gerçekleştiği, bu durumun da ikili ticaretin Türkiye lehine bir yapı gösterdiği sonucuna varılmıştır. Bu sonuç ile ortak etnik ve kültürel bağlara sahip ülkeler ile gerçekleştirilen ikili ticaretin daha yoğun gerçekleştiği sonucuna varılmaktadır (Altay vd., 2010:5)

✚ Aynı dönem içerisinde Türk Cumhuriyetlerinin ortalama ithalat yoğunluk endeks değerleri de 1’den yüksek gerçekleşmiştir. Bu da Türkiye’nin bu ülkelere karşı ikili ticarete dezavantajlı durumda olduğunu göstermektedir. Ancak, hem ortalama ihracat hem de ortalama ithalat endeks değerleri karşılaştırıldığında; Türkiye’nin, Özbekistan hariç diğer Türk Cumhuriyetlerinden ikili ticarete daha fazla kazançlı çıktığı sonucu elde edilmiştir.

Sonuç olarak, her ne kadar Türkiye'nin Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile dış ticaret ilişkisinden kazançlı çıktığı sonucuna varılsa da, gerçekleştirilen ticari ilişkiler ülkelerin potansiyelleri göz önüne alındığında istenilen seviyenin henüz yakalanamadığı aşikârdır. Ortak tarihi ve kültürel bağları olan bu ülkelerin daha fazla iş birliği yaparak, siyasi, ekonomik ve ticari ilişkilerini arttırmaları gerekmektedir.

Kaynakça

- Altay, H., Çelebioğlu, F., ve Şen, A. (2010). Ticari Yoğunlaşma Kapsamında Türkiye'nin Küresel Ölçekli Dış Ticaret Analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, 1-12.
- Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, 2020. (<https://www.stat.gov.az>) (Erişim Tarihi: 25.03.2020).
- Baghirova, A., Oğuzhan, A., ve Yıldız, E. (2017). Türkiye-Azerbaycan Dış Ticaretini Etkileyen Faktörler (1998-2014 Dönemi). *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1), 301-314.
- Balıkçioğlu, N. (2019). Türkiye ile Diğer Türk Cumhuriyetleri Arasında Dış Ticaretin Gelişimi: 2000-2017 Dönemi. *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 43(1), 225-245.
- Brown, A. J. (1949). *Applied economics: Aspects of world economy in war and peace*. London: George Allen and Unwin.
- Bulut, R. (2014). SSCB'nin Dağılması ve Rusya Federasyonu'nda Serbest Piyasaya Geçiş. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 7-19.
- Bulut, R. (2015). Türkiye Kazakistan Ekonomik İlişkileri. *Ayrıntı Dergisi*, 3(33), 55-59.
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), (2012).Türkmenistan Ülke Bülteni. <https://www.deik.org.tr/uploads/turkmenistan-ulke-bulteni.pdf>. (Erişim Tarihi: 01.05.2020).
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), (2018). Kazakistan Ekonomisindeki Gelişmeler Ve Türkiye –Kazakistan Ticari Ve Ekonomik İlişkileri, <https://www.deik.org.tr/uploads/kazakistan-bilgi-notu-ekim-2018.pdf>. (Erişim Tarihi: 30.04.2020).
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), (2018).Kırgızistan Bilgi Notu. <https://www.deik.org.tr/uploads/bilgi-notu-kir-agustos-2018.pdf>. (Erişim Tarihi: 01.05.2020).
- Drysdale, P. (1969), Japan, Australia, New Zealand: The Prospect for Western Pacific Economic Integration. *Economic Record*, 45(111),321-342.
- Ersungur, Ş.M., Kızıltan, A., ve Karabulut, K.(2007). Türkiye ile Diğer Türk Cumhuriyetlerinin Ekonomik İlişkilerinin Analizi. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 35, 285-310.
- International Monetary Fund (IMF), 2020. <https://www.imf.org/en/countries>. (Erişim Tarihi:26.04.2020).

Ticaret Yoğunluğunun Analizi: Türkiye Ve Türk Cumhuriyetleri Örneği

- Kayalı, H., ve Mengi, S. (2017). Türkiye - Kazakistan Ticari İlişkileri (1992-2014). *Marmara Coğrafya Dergisi*, 35,166-184.
- Keleş, B. (2016). Türkiye Cumhuriyeti ile Türk Cumhuriyetleri Arasındaki İlişkiler ve 2023 Hedefleri. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 222,131-152.
- Kojima, K. (1964). The pattern of international trade among advanced countries. *Hitotsubashi Journal of Economics*, 5(1),16–36.
- Ölmezogulları, N. (2012). *Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Solak, F. (2003). Türkiye-Orta Asya Cumhuriyetleri Dış Ticaret İlişkilerinin Gelişimi. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 18(1), 69-96.
- Somuncuoğlu, A. (2001). Özbekistan'ın Gelişme Stratejisi. *Avrasya Dosyası Özbekistan Özel*, 7(3), 19-20.
- Ticaret Bakanlığı, 2020. Azerbaycan Ülke Profili. <https://ticaret.gov.tr/data/5eb6749913b8767e5c4b1fcd/Azerbaycan.pdf>. (Erişim Tarihi:30.04.2020).
- TradeMap ITC, 2020. <https://www.trademap.org/>. (Erişim Tarihi: 20.04.2020).
- Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK), 2020. <http://www.tuik.gov.tr/Start.do>. (Erişim Tarihi: 25.04.2020).
- World Bank World Development Indicator (WDI), 2020. <https://data.worldbank.org/>. (Erişim Tarihi: 25.04.2020).
- <https://tradingeconomics.com/>, 2020. (Erişim Tarihi: 26.04.2020).
- <https://www.worldometers.info/population/> , 2020. (Erişim Tarihi:26.04.2020).